

Recenzja dorobku naukowego i osiągnięcia naukowego „Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP”

Pana dr. Marcina Kotrasa w postępowaniu w sprawie
wniosku o nadanie doktora habilitowanego

Działając na mocy decyzji Komisji UŁ ds. stopni naukowych w dyscyplinie nauki socjologiczne, w dniu 13.11.2023 r., która powołała mnie na Recenzenta dorobku habilitacyjnego dra Marcina Kotrasa, przedstawiam ocenę dorobku naukowego Habilitanta, która została przygotowana w trzech zasadniczych punktach: 1. Ocena dorobku naukowo-dydaktycznego po uzyskaniu doktoratu (zgodnie z kryteriami oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego określonymi w ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce); 2. Ocena osiągnięcia *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP*. W ocenie tej zostanie postawione pytanie, czy osiągnięcie i publikacje dr. Marcina Kotrasa stanowią znaczący wkład w rozwój dyscypliny, o którym mowa w ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (art. 219); 3. Wniosek końcowy.

Z informacji, jakie można uzyskać z Jego autoreferatu, wynika, że studiował na Uniwersytecie Łódzkim, gdzie w 2001 roku obronił pracę magisterską. W 2008 roku, również na Uniwersytecie Łódzkim obronił pracę doktorską pt. *Rola przywództwa lokalnego w europejskim rozwoju regionalnym. Na przykładzie regionu łódzkiego*, której promotorem była prof. Danuta Walczak-Duraj. Obecnie pracuje w Katedrze Socjologii Polityki i Moralności na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego.

1. Ocena dorobku naukowo-dydaktycznego

Podstawowym celem recenzji jest ocena dorobku naukowego przedstawionego przez kandydata do stopnia naukowego doktora habilitowanego i odpowiedź na pytanie, czy poddana do oceny aktywność naukowa i osiągnięcie dr. Marcina Kotrasa spełniają kryteria określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, aby w rezultacie można jej było przyznać stopień naukowy doktora habilitowanego.

Przedmiotem pogłębionej analizy (w pkt. 2 recenzji) będzie osiągnięcie naukowe *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP*.

Z autoreferatu i przesłanej dokumentacji wynika, że dr Marcin Kotras poza osiągnięciem naukowym będącym przedmiotem tej recenzji, opublikował swój doktorat (*Przywództwo polityczne na poziomie regionu. Przykład województwa łódzkiego*), był współautorem wydanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego monografii w języku angielskim, opublikował po uzyskaniu stopnia doktora 8 rozdziałów w recenzowanych książkach oraz opublikował 15 artykułów w recenzowanych czasopismach. Należy zauważyć, że w swoim dorobku ma artykuły z listy B i opublikowane w innych czasopismach, nie ma natomiast artykułów z listy A i C MNiSW. Dr Marcin Kotras – odwołując się do narzędzia „Google Scholar” ma liczbę cytowań 82, a Indeks Hirscha na poziomie 6 (i10-index na poziomie 4).

Należy dostrzec aktywność konferencyjną dr. Kotrasa – po uzyskaniu doktoratu uczestniczył w 20 konferencjach naukowych (w tym w 3 międzynarodowych organizowanych przez ESA). Dr Marcin Kotras brał udział w 1 Komitecie organizacyjnym krajowej

konferencji naukowej i uczestniczył w pracach 4 zespołów badawczych finansowanych na drodze konkursów oraz 3 zespołach badawczych. Należy zauważyć również uzyskane 2 granty dla młodych naukowców przyznawane przez Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny UŁ. Jest członkiem redakcji czasopism *Władza Sądzenia* i *Acta Universitatis Lodzianis*. Recenzuje prace naukowe w kilku czasopismach i wydawnictwach. Uczestniczył w 3 wyjazdach studyjnych do Chin, 2 wyjazdach dydaktycznych do Portugalii i Włoch oraz w 1 spotkaniu z badaczami estońskimi w którym prezentował wyniki swoich badań. Dr Kotras jest członkiem Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Dr Kotras nie kierował grantami badawczymi (poza grantami dla młodych naukowców), ale był członkiem kilku zespołów badawczych. Kilukrotnie wystąpił w mediach.

A) Artykuły i prace naukowe nie wchodzące w skład osiągnięcia naukowego

Opublikowane po uzyskaniu doktoratu przez Autora teksty, artykuły i rozdziały w monografiach mieszczą się zasadniczo w tematyce podejmowanej w ramach socjologii polityki i mediów (język polityki i mediów) oraz socjologii wizualnej, choć Habilitant pisze również w kilku tekstach o komunikacji w organizacjach, o „młodych dorosłych”, opiniach na temat przerywania ciąży i katastrofy smoleńskiej, konfliktach etnicznych w Kirgistanie oraz obywatelskości.

Zainteresowanie dr. Kotrasa socjologią polityki (i socjologią mediów) jest największe, patrząc na Jego aktywność naukową. Teksty w ramach tego obszaru obejmują tematy przywództwa politycznego, kampanii wyborczych, dyskursu politycznego w mediach, ramowania i narracji przekazów politycznych. Z kolei tematyka prac z obszaru socjologii wizualnej, obejmuje analizę okładek czasopism, plakatów i wizualnych komunikatów w Internecie. W publikacjach łączy zainteresowania z kilku obszarów, jak np. w jego książce habilitacyjnej (socjologia polityki, mediów i socjologia wizualna), artykuły *Konstruowanie rzeczywistości politycznej. Analiza okładek tygodników...* (socjologia polityki, mediów i socjologia wizualna), czy artykuły *Praktyki ramowania i preramowania w dyskursie medialnym dotyczącym Okrągłego Stołu* (socjologia polityki, socjologii mediów)

Problematyka socjologii polityki podejmowana była przez dr. Marcina Kotrasa od początku jego aktywności naukowej. W roku 2002 napisał pierwszy artykuł o polskim referendum akcesyjnym do UE, następnie artykuły o tożsamości regionalnej w poszerzonej UE oraz lokalnym przywództwie politycznym. Po obronie doktoratu kontynuował zainteresowanie przywództwem politycznym, popularyzując wyniki swoich badań doktorskich w rozdziale książki pt. *Charakterystyka przywództwa politycznego w regionie łódzkim* i artykule *Obrazy przywództwa politycznego na poziomie regionalnym*. Obie publikacje opisują przemiany stylu, przemiany w charakterze przywództwa, nie tylko wśród radnych sejmiku województwa łódzkiego, ale również w – obserwowanej w wielu krajach – transformacji modelu tradycyjnego przywództwa w kierunku *New Public Management*. Habilitant w części teoretycznej artykułu obszernie przywołuje teoretyczne koncepcje na temat przywództwa (M. Weber, D.M. Rosen, J. Blondel, J.M. Burns, R. A. Willner, B. Kaczmarek, K. Zuba i innych), wyróżniając przywództwo charyzmatyczne, osobiste, i – stanowiące kontekst analiz – przywództwa transformacyjne i transakcyjne. Analiza materiału empirycznego, dobrze osadzona w koncepcjach przywództwa i polityki lokalnej, regionalnej, prowadzi dr. Kotrasa do wniosków, że lokalni radni sejmiku i członkowie zarządu województwa nie stanowią spójnego, skutecznego i rozpoznawalnego przywództwa na poziomie regionu, co wynikać może m.in. z ordynacji wyborczej. Badania dr. Kotrasa rzeczywiście stanowią dobry „punkt wyjścia do dalszych analiz poświęconym przemianom współczesnego przywództwa w instytucjach samorządowych” (s. 116).

W roku 2012 Habilitant napisał artykuł *Konstruowanie rzeczywistości politycznej. Analiza okładek tygodników Uważam Rze i Polityka*. Analizując okładki przyjmuje konstrukcjonistyczną perspektywę Bergera i Luckmanna, korzysta z semiotyki Peirce'a i przywołuje teorię *agenda setting* McCombsa, przy czym „Okładki badanych tygodników traktowane były jako część medialnego dyskursu mającego wpływ na kształt agendy publicznej” (s. 440). Kategorią spajającą analizę był „kod”. Następnie grupuje kategorie analityczne, w dwie zbiorcze kategorie „Ocena funkcjonowania państwa, działań obozu rządzącego i prowadzonej przez niego polityki” oraz „Nowe podziały socjopolityczne, tożsamościowe i aksjologiczne we współczesnym społeczeństwie” (s. 442). Dr Kotras umiejętnie i trafnie korzysta z kategorii wyprowadzanych z przyjętych na wstępie koncepcji i teorii, m.in.: znaku, zakotwiczenia, symbolu, konotacji, denotacji, znaczący, znaczony czy reżimu skopiecznego. Analiza okładek tygodników jest pogłębiona, wskazuje na wielość możliwych interpretacji i uzasadnia przyjęte na wstępie kategorie analityczne. Rację ma dr Kotras stwierdzając, że zamiast mówić o dziennikarskim obiektywizmie (mając w pamięci kategorię reżimu skopiecznego) należałoby raczej mówić o różnych opisach rzeczywistości, które roszczą sobie prawo do „bycia-tym-prawdziwym” (s. 462) i zamiast poszukiwać obiektywizmu, uwagę należałoby raczej skupić na profilu czasopisma. W rezultacie „Każdy z tygodników wytwarza własny system logonomiczny „przez co patrzący na ich okładki [...] zostaje zapoznany z określonym systemem znaczeń” (s. 463), przy czym są one konstruowane w oparciu o redakcyjne wyobrażenia odbiorcy.

Dr Kotras również w roku 2012 publikuje jeszcze jeden artykuł, tym razem skupiając swoją uwagę na słowach (*Słowa są ważne. Analiza dyskursu prasowego...*). Analizuje w nim lokalną kampanię samorządową na łamach lokalnych dzienników, wykorzystując kategoryzowanie przynależności Sacksa, lokując ją wszakże w szerszej koncepcji sfery publicznej. Te właśnie koncepcje stanowią nie tylko tło rozważań, ale „punkt dojścia” analizy Autora przy okazji ustalenia „jak w dzisiejszych procesach komunikacji politycznej, w ramach odtwarzanej i rekonstruowanej sfery publicznej dyskurs polityczny na łamach lokalnej codziennej prasy kształtuje wiedzę i opinię jej odbiorców w kontekście intencjonalnych komunikatów kierowanych do określonych światów społecznych, do odpowiednio wyobrażonych przez nadawcę grup społecznych” (s. 62). Artykuł jest wartościowy nie tylko ze względu na wnioski, ale metodologię badania – aplikację metody MCA do tekstów prasowych (analizy dyskursu medialnego), przy użyciu aplikacji NVivo9. Wnioski z analizy (przede wszystkim tytułów, wyróżnień i leadów), są odtworzeniem obrazów rywalizacji politycznej, ramowania „wrogów” w dyskursie prasowym i sfery publicznej, która w formule analizowanego materiału nie może być przypisana, opisanym na wstępie, modelom teoretycznym.

W przestrzeni socjologii polityki i mediów znajdują się również opublikowane w 2013 roku artykuły *Badacz w samorządzie* i *Dwa światy. Dwie narracje*. Artykuł *Badacz w samorządzie* (będący pokłosiem badań doktorskich) jest interesującą i wnikliwą refleksją nad metodologią badań jakościowych. *Dwa światy* są sprawozdaniem z analizy dyskursu (retoryki) w tygodniach „W Sieci” i „Polityka” na podstawie celowo wybranych artykułów. Dr Kotras w swoim artykule najpierw szkicuje kontekst i przemiany polityczne, charakter obu tygodników oraz koncepcję rytualnego chaosu M. Czyżewskiego. Następnie odtwarza dyskurs tygodników oraz jego implikacje posługując się kategoriami sprawy, audytorium, implikowanego audytorium, gatunku, podmiotu retorycznego, wiarygodności retora, wyobrażonego kontekstu i typów dyskursu, które tygodniki generują. Poddane analizie wybrane artykuły oferują scenariusze, które są bezalternatywne – „Prowadzony przez nich dyskurs służy raczej wzmacnianiu i pogłębianiu izolacji, niż staje się wstępem do negocjowania między dwoma przeciwstawnymi sobie obozami” (s. 106). Metoda analizy i

wnioski tutaj sformułowane stały się zapewne bezpośrednią implikacją, dla napisania 10 lat później – opartej na podobnym schemacie – książki *Podzielone społeczeństwo*.

W roku 2014, w książce *Gra o regiony 2014*, dr Kotras napisał rozdział dotyczący kampanii samorządowej do sejmiku województwa łódzkiego. Skrupulatnie nakreśla polityczny kontekst wyborów, analizuje kampanię wyborczą, prezentuje głównych kandydatów i wreszcie analizuje wyniki wyborów.

W latach 2015-2016 Habilitant skupia swoją uwagę na nieco innych zagadnieniach, niż poprzednio i zajmuje się dyskursem na temat imigrantów oraz obecnymi w polskiej polityce problemami przerywania ciąży i katastrofy smoleńskiej. Badanie nad opiniami studentów na temat przerywania ciąży i katastrofy smoleńskiej są wyjątkowe w pisarstwie Habilitanta, ponieważ to badania ilościowe i Autor umiejętnie wykorzystuje w nich narzędzia do analizy statystycznej. Badania wskazują na istotne różnice w opiniach wśród studentów popierających PiS, w porównaniu do studentów popierających inne ugrupowania polityczne. Analiza okładek 7 tygodników w czasie kryzysu uchodźczego, przeprowadzona w artykule *Problem migracji na okładkach polskich tygodników opinii*, wpisuje się w kontynuowane od roku 2012 roku zainteresowania wizualnym wymiarem komunikacji. W odróżnieniu od artykułu z 2012 r. o *Konstruowaniu rzeczywistości*, analizę opiera konsekwentnie w teorii społecznych reprezentacji S. Moscovicio i zaproponowanych przez francuskiego teoretyka i badacza, kategorii zakotwiczenia i obiektywizacji. Badania dr. Kotrasa prowadzą nas do odróżnienia tych okładek, które są jednoznacznie negatywne, do tych, które pozostają „neutralne”. Okazało się, że niektóre tytuły wykorzystują kryzys uchodźczy do bieżącej rywalizacji politycznej, inne natomiast podejmują problem uchodźców, dostrzegając jego społeczne, teologiczne, moralne wymiary. Inną perspektywę przyjmuje Habilitant w artykule *The discourse about immigrants. Argumentation strategies in Polish weekly magazines*, skupiając się na sposobach argumentowania, praktykach dyskursywnych w wybranych tygodniach opinii w okresie od września 2015 r. do kwietnia roku 2016. Po nakreśleniu problematyki uchodźców w Polsce i na świecie, charakteryzuje problem badawczy, badane tygodniki i nakreśla teoretyczne ramy dla analizy. Materiał badawczy dzieli na tygodniki IV i III RP a następnie odtwarza mechanizmy zakotwiczenia, obiektywizacji i tworzenia ram w badanych tekstach. Wnioski przedstawia dr Kotras w kontekście procesów modernizacyjnych i przemian polskiego społeczeństwa. W narracjach wykorzystuje się podział „my i oni”, strach, stereotypy, ale również kliszę transformacji i przemian społecznych.

W roku 2017 kontynuuje Habilitant swoje zainteresowanie mechanizmami ramowania różnych wydarzeń, problemów społecznych. W *Praktykach ramowania i przeramowania w dyskursie medialnym*, dr Kotras lokuje w centrum analizy wydarzenia związane z Okrągłym Stołem. Wydarzenia te są punktem zwrotnym w historii Polski, zdecydowały o przemianie ładu społecznego, politycznego i gospodarczego, a w interpretacjach stanowią – aż do dzisiaj – oś niezgody między zwolennikami III i IV RP. Dychotomia oceny tych wydarzeń znajduje swoje odbicie również w mediach, w artykułach dziennikarzy, którzy są – zgodnie z założeniami dr Kotrasa – „reprezentantami elit symbolicznych i pełnią rolę organizatorów sfery publicznej dla obywateli” (s. 73), a media w których pracują tworzą wspólnoty interpretacyjne dla ich czytelników. Do analizy wybrał tygodniki „Polityki” i „Newsweeka” z jednej strony (media III RP) oraz „Więci” i „DoRzeczy” z drugiej (tygodniki IV RP). Prezentowały one dwie narracje – o modernizacji oraz o degradacji w wymiarze ustrojowym, społecznym, kulturowym i ekonomicznym. W swojej analizie Autor, poza kategorią narracji, korzysta również kategorii kodu, ramy i ramowania. Podobnie jak w poprzednich artykułach, również tutaj ujawnia zasadnicze różnice w definiowaniu wydarzenia, jego uwarunkowań, oceny moralnej i perspektyw. Dr Kotras puentuje, że choć rywalizacja polityczna jest immanentną cechą demokracji, to w dyskursie medialnym i politycznym roku 2017 i wcześniejszych, przekracza formułę konfliktu i przyjmuje postać „wojny kulturowej”.

W 2018 roku Habilitant napisał, opublikowany w *Kulturze i Społeczeństwie*, artykuł *Narracje i strategie informacyjne w dyskursie IV RP*, który rozwija myśli prezentowane wcześniej w *Konstruowaniu rzeczywistości politycznej, Słowa są ważne czy w Dwa światy dwie narracje*. Skupiając się na prasie IV RP, przekonująco opisuje proces wyłaniania się wspólnoty interpretacyjnej obozu, który sam siebie nazywa reprezentantami „zwykłych Polek i Polaków”. Analiza narracji i argumentacji w wyselekcjonowanych celowo artykułach, opublikowanych w *Sieci i Do Rzeczy*, prowadzi dr. Kotrasa do wniosku, że „Złożone i wielowymiarowe zjawiska polityczne i gospodarcze zostały sprowadzone do jednego wymiaru — szkodliwych decyzji politycznych i jednego odpowiedzialnego za nie czynnika, czyli rządzących elit III RP” (s. 161). Dr Kotras przekonująco uzasadnia swoje wnioski prowadząc pogłębioną analizę struktury narracji, typy retoryki wykorzystane w artykułach. Przed napisaniem książki *Podzielone społeczeństwo*, Habilitant napisał jeszcze jeden artykuł, ponownie podejmując temat źródeł społeczno-politycznego różnicowania Polaków – „*Tożsamościowo mocni*” i „*zakorzenieni*” – *elektorat Prawa i Sprawiedliwości*. Opierając się na badaniach CBOS, dokonuje charakterystyki elektoratu PiS, który różni się od pozostałych elektoratów w zakresie oczekiwań socjalnych, zaangażowania państwa w gospodarce, światopoglądu, stosunku do mniejszości seksualnych, relacji państw z UE, sprzeciwu wobec przyjmowaniu uchodźców, znaczenia Kościoła Katolickiego czy autorytaryzmu. Do wyjaśnienia tych różnic wykorzystuje koncepcje „ludzi skądś” i „ludzi zewsząd” Goodharta oraz koncepcji źródeł podziałów politycznych Kitscheltha.

Dr Marcin Kotras jest autorem również, opublikowanych w roku 2019 i 2022 artykułów *Młodzi dorośli łodzianie i zduńskowolanie zaangażowani w sferę i przestrzeń publiczną... oraz Konflikty etniczne w południowym Kirgistanie*. W roku 2022 opublikowano również książkę *Completed adulthood and public policies*, której był jednym z czterech współautorów. Artykuł o młodych łodzianach i zduńskowolanach, opiera się na materiale zgromadzonym w zogniskowanych wywiadach grupowych i dotyczy uwarunkowań „wchodzenia” w rolę działaczy społecznych osób urodzonych w 2004 roku (proces osiągnięcia pełnej dorosłości). Autor zakotwicza swoją analizę w koncepcjach „trajektorii życia” (przebiegu), „sfery publicznej”, „społecznego obywatelstwa” i „dyskursu mainstreamowego”, opisuje dobór do prób (zapewne dwóch) i przebieg badania. Następnie relacjonuje i interpretuje problemy systemowych i kulturowych uwarunkowań osiągnięcia pełnej dorosłości, proces wchodzenia w rolę działacza społecznego oraz przyczyny braku zaangażowania młodych dorosłych w sferę publiczną (w tym problem migracji, sposobu definiowania życiowego sukcesu, społecznego postrzegania zaangażowania społecznego, „komunikacji z” i oferty „dla” młodych dorosłych). Pogłębiona analiza dr Kotrasa jest interesująca, dorzeczna i inspirująca do kolejnych badań nad młodymi dorosłymi. Wskazuje na przestrzeń zaniedbaną albo sepizowaną w przestrzeni publicznej. Badania i artykuł o *Młodych dorosłych* nie jest „przypadkowy” i stanowi ważne osiągnięcie w kontekście kompleksowej pracy nad młodymi dorosłymi sfinalizowanej w książce *Completed adulthood...* To niezwykle interesująca książka, która w kompleksowy sposób omawia proces osiągnięcia pełnej dorosłości przez młodych Polaków, w kontekście uwarunkowań instytucjonalnych, prawnych, ekonomicznych i politycznych. Książka składa się z trzech zasadniczych części – pierwszej teoretycznej, metodologicznej, drugiej części opisującej wyniki badań własnych (analiza desk research, indywidualne i zogniskowane wywiady grupowe, analiza za pomocą aplikacji NVivo) oraz trzeciej poświęconej pogłębionym analizom i wnioskowi. Nakreślając kontekst dla badań własnych Autorzy odwołują się do badań polskich i zagranicznych, odwołują się do uwarunkowań strukturalnych, politycznych, do danych statystycznych, systemu kształcenia i innych danych zastanych. Następnie analizują wyniki wywiadów wyodrębniając różne trajektorie wchodzenia „młodych” w dorosłość, od etapu edukacji, przez etap znajdowania pracy, zakładania rodziny do zaangażowania w działalność publiczną. Zebrane dane

pozwołyły Autorom, wyróżnić cztery obszary analizy trajektorii życiowych „młodych dorosłych” (obszar działalności państwa odpowiedzialnego za budowanie struktur wspierających rozwój jednostek, obszar modeli polityk społecznych, obszar polityki wspierającej młodych dorosłych w przestrzeni edukacyjnej, mieszkalnictwa, rynku pracy i obszar weryfikacji potrzeb deklarowanych przez badanych). Książka warta uwagi specjalistów w zakresie polityki społecznej i badań nad młodzieżą i młodymi dorosłymi.

Na koniec warto nadmienić o napisanym wspólnie z Sezim Turdubajewą (Kirgistan) artykule poświęconym *Konfliktom etnicznym w południowym Kirgistanie – w poszukiwaniu prawomocnych narracji na ich temat* (2022). Autorzy przybliżają na wstępie genezę konfliktów na tle etnicznym w Kirgistanie, historię i kontekst polityczny. Do opisu wydarzeń w Dolinie Fergańskiej (starcia między Kirgizami i Uzbekami), wykorzystano 2 artykuły opublikowane w 2010 roku na portalu Radia Azattyk: *Osz, czerwiec 2010: anatomia konfliktu i Wydarzenia w Oszu 20 lat temu i dziś*. Wyodrębniono pozytywne, neutralne i negatywne kategoryzacje, a następnie (wykorzystywane w innych tekstach dr. Kotrasa) ramy diagnozy, odpowiedzialności i scenariusza dotyczącego przyszłości. Przedmiotem badań były narracje Abdulaziza Makhmudowa, przekonanego, że konflikty w 1990 i 2010 roku były inspirowane przez służby rosyjskie oraz Siemona Bagdasarowa, który winą za pojawienie się konfliktów obarczył słaby rząd lokalny, działalność grup przestępczych. W odróżnieniu np. do badanej przez Habilitanta sytuacji w Polsce, w Kirgistanie zidentyfikowane tłumaczenia „odnoszące się do wyjaśniania międzyetnicznych konfliktów w Kirgistanie wskazują, że w sferze publicznej nie istnieje uzgodniony sposób tłumaczenia ich przyczyn, który miałby formę prawomocnej narracji” (s. 64). To odważne stwierdzenie, bo oparte na zaledwie 2 artykułach.

Wymienione powyżej artykuły obrazują zainteresowania i rozwój naukowy Habilitanta, którego uwieńczeniem jest książka *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP*.

2. Ocena osiągnięcia *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP*.

Monografia dr Marcina Kotrasa *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2023, ss. 321), to najważniejsza pozycja w Jego dorobku naukowym.

Poddając ocenie osiągnięcie Habilitanta, należy podkreślić przede wszystkim aktualność monografii. Jeśli we współczesnych rozważaniach akademików i w debatach publicznych mówi się o podziałach społecznych, polaryzacji, kryzysie demokracji, dziennikarstwa, zaufania to wynikają one nie tylko z niedoskonałości aktorów politycznych, funkcjonariuszy władzy, ale również jakości pracy osób zaangażowanych w rzetelne wypełnianie zadań w mediach – dziennikarzy.

Praca Habilitanta przywodzi teoretyczne instrumentarium dla swojej analizy w rozdziale pierwszym książki, założenia metodologiczne w rozdziale drugim, analizuje materiał prasowy w najobszerniejszym rozdziale trzecim i wyniki zogniskowanych wywiadów grupowych w rozdziale czwartym. Książka składa się ze „Wstępu”, czterech rozdziałów, „Zakończenia”, spisu literatury, tabel i wykresów.

Dr M. Kotras, w swojej monografii, stawia przed nią kilka celów. Celem teoretycznym analizy tygodników opinii jest „konceptualizacja problemu dyskursywnie wytwarzanych podziałów społecznych odnosząca się przede wszystkim do ich podstawowych wymiarów, które jak założono będą przybierać formę „dychotomii” (s. 81). Celem badawczym analizy tygodników była natomiast „identyfikacja strategii argumentacyjnych stosowanych przez media III i IV RP, co umożliwić miało poznanie logiki konstruowania podziałów w społeczeństwie” (s. 81). Do analizy dr Kotras wykorzystał również dane wizualne – okładki

tygodników, które „konstruowały” argumentacje „jakie podejmują wydawcy tygodników opinii przy definiowaniu wydarzeń społecznych z użyciem określonych symboli i haseł” (s. 79-80). W przypadku wywiadów zogniskowanych „chodziło o sprawdzenie jak czytelnicy postrzegają rolę mediów w procesie kształtowania podziałów społecznych (odniesienie do kategorii ich sprawstwa) oraz czy sami posługują się zaproponowanymi w mediach sposobami opisu rzeczywistość” (s. 81).

Już we „Wstępie” dr Kotras zaznacza, że warto pochylić się nad, przybierającą charakter teorematu, tezą o „podzielonym polskim społeczeństwie”. Jej kontekstem jest zmieniający się ład społeczny, trajektorie budowania tożsamości „między” wspólnotą a społeczeństwem, globalizacja i glokalizacja oraz – będąca nieodłączną cechą demokracji – rywalizacja w wymiarze politycznym i medialnym.

W rozdziale 1 dr Kotras przedstawia podstawowe pojęcia i kategorie badawcze: elity symboliczne, strategie argumentacyjne i narracje, legitymizacja i uprawomocnienie, podziały i rozłamy społeczne w badaniach. Autor odwołuje się do koncepcji P. Bergera i T. Luckmanna, J. Rawlsa, T. van Dijka, J. Alexandra, M. Foucaulta, J. Wasilewskiego, M. Czyżewskiego, W. Fishera, W. Burszty, D. Beethama, D. Eastona, A. Rycharda, A. Sułka, R. Dahrendorfa, S. Fisha, S. M. Lipseta, J. Habermasa, M. Castellsa i wielu innych, cenionych teoretyków i badaczy. Relacjonuje je i przyjmuje ich elementy dla zbudowania zbioru pojęć i kategorii podstawowych i – co warto podkreślić – wykorzystywanych w dalszej części, w analizie materiału empirycznego.

Rozdział 2 ma charakter rozdziału metodologicznego. W pkt. 2.1. uzasadnia celowość wykorzystania w swojej pracy tygodników opinii jako zbioru najbardziej spójnych, przemyślanych i reprezentatywnych komentarzy, odzwierciedlających „dziennikarskie poglądy i opinie dotyczące wydarzeń politycznych, reguł i norm kształtujących porządek społeczny” (s. 57). Do analizy dr Kotras wybrał materiały publikowane w tygodnikach „Polityka” „Newsweek Polska”, „w Sieci”, „Do Rzeczy” i „Wprost”, w latach 2012-2018. Poza okładkami do korpusu badawczego włączył 240 tekstów (około 90 z nich, pojawia się w bibliografii), które dotyczą spraw „mających wpływ na kształtowanie się linii podziałów społecznych”, a autorzy tych tekstów, „prowadząc określoną narrację w ramach strategii informacyjnych łączyli ze sobą różne sprawy tworząc koherentne pakiety informacyjne dla odbiorcy” (s. 61). W tym samym punkcie Autor książki skrupulatnie relacjonuje linie programowe i ewolucję tygodników oraz źródła przyjętego przez siebie podziału na media III i IV RP, łącząc je ściśle z istniejącymi podziałami politycznymi. Następnie omawiane są narzędzia do analizy strategii argumentacyjnych (za A. M. Gill i K. Whedbee), szczegóły wyboru okładek do analizy oraz realizacji zogniskowanych wywiadów grupowych.

Najobszerniejszy rozdział 3 książki, prezentuje linie podziałów obecne w tygodnikach i wynikające z kształtowania się rynku politycznego, oferty politycznej począwszy od roku 2005. Kolejne punkty przedstawiają obraz dwóch, wyrazistych obozów: liberalnego i solidarnego, wstecznego i progresywnego, resortowego i posmoleńskiego, elit i obywateli itd. na tle ważnych, w tamtym czasie, wydarzeń: kolejnych wyborów, katastrofy smoleńskiej i kryzysu uchodźczego. Egzemplifikacją podziałów są okładki tygodników w kolejnych punktach rozdziału 3. W kolejnych częściach rozdziału znajdujemy narracje budowane przez polityków i relacjonowane w mediach, zmiany w społeczeństwie politycznym, proces polaryzacji przekonań i „krzepnięcia” mediów IV RP. Należy zauważyć, że kolejne punkty rozdziału, dobrze opisują źródła podziałów i ich konsekwencje „zamknięte” w tytułach kolejnych podpunktów. W analizowanym materiale pojawią się dziennikarze egzemplifikujący media III RP (Baczyński, Żakowski, J. Kurski, Sierakowski, Lis, Wołek, Władyka, Miecugow, Kraśko i in.) i IV RP (Semka, Ziemkiewicz, Kania, Wildstein, Król, Skwieciński, Nykiel i in.). Czasem są oni bohaterami konkurencyjnych narracji, a czasem tworzą je sami. Analiza dr Kotrasa jest wielokierunkowa, choć konsekwentnie skupia się na

określonej w tytule podpunktu, tematyce. Przenikają się opublikowane w artykułach głosy dziennikarzy piszących w badanych tygodnikach, z głosami dziennikarzy i komentatorów z innych mediów oraz z głosami polityków, które niekiedy odnajdujemy w badanych tygodnikach. Poza tym, znajdujemy liczne odwołania do znaczących, z perspektywy analizowanej problematyki, pozycji, które nie znajdują się w korpusie badawczym, ale wykorzystane zostały dla uzasadnienia, prowadzonego przez Autora, rozumowania. To czyni lekturę rozdziału trzeciego interesującą i wymagającą jednocześnie, ponieważ wykorzystywane są zarówno teksty opublikowane w tygodnikach, jak i obecne w dyskursie medialnym tamtego czasu, a zestawiane sądy, przekonania i interpretacje (łącznie się w strategię komunikacyjną), dotyczą różnych faktów i wydarzeń, czasem od siebie odległych.

W analizie tekstów (okładek i artykułów), dr Kotras wykorzystuje wprowadzone w rozdziale pierwszym pojęcia, kategorie, koncepcje i teorie. Wyodrębnia różnego rodzaju ramy wykorzystywane w tygodnikowych artykułach, strategię nazywania, orzekania, argumentowania, formułowania predykcji, elementy instrumentarium retorycznego (temat, audytorium, gatunek wiarygodność retoryczna, podmiot retoryczny itd.). Dostrzega różne typy narracji – od narracji o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, przez narracje PiS i „salonu III RP”, narrację delegitymizującą, dyskredytacyjną, o modernizacji, transformacji, po narracje uprzywilejowanych i wykluczonych. W pogłębiony sposób interpretuje dane wizualne, opisuje narzędzia kreowania znaczeń (zdjęcia, grafiki, fotomontaże, teksty, symbole), wykorzystywanie ironii, ośmieszania, różnego rodzaju retoryk paralelnych do tych wykorzystywanych w narracjach tekstowych (rewanżu, wstydu, winy, pogardy, dumy, godnościową, narodowościową, niepodległościową, moralizatorską, apelu, dyskryminującą, dehumanizującą, dyskredytującą, dyskwalifikującą, demaskatorską, drogi, sprawiedliwości, troski, szacunku, uznania, integracyjną, mobilizującą, podziału, antagonistyczną, oskarżycielską, przestrogi, populistyczną, kosmopolityczną, antyaborcyjną, zagrożenia, utraty, antyelitystyczną, godnościową, mesjanistyczną, tożsamościową, antyuchodźczą, untyunijną). Interpretując narzędzia retoryczne budujące narracje zwraca również uwagę na elementy językowe (metafory, porównania, wyzwiska, oskarżenia, terminologia wojskowa, religijna, konfliktu, stygmatyzacje, etykiety, inwektywy itp.), które są wykorzystywane w „języku prawicowym”, czy „języku lewicowym”.

Oddzielnym przedmiotem analizy były wypowiedzi uczestników zogniskowanych wywiadów grupowych, gdzie celem było „sprawdzenie jak czytelnicy postrzegają rolę mediów w procesie kształtowania podziałów społecznych (odniesienie do kategorii ich sprawstwa) oraz czy sami posługują się zaproponowanymi w mediach sposobami opisu rzeczywistości” (s. 81). W części „sprawdzenie jak czytelnicy postrzegają rolę mediów w procesie kształtowania podziałów społecznych”, Habilitant stawia respondentów w roli ekspertów, którzy mają wyjaśnić cel Jego pracy. To dyskusyjne, bowiem sformułowania respondentów typu media „rozbudzają społeczne lęki i niepokoje” (s. 280), czy „staliśmy się okazjonalnymi obserwatorami polityki, którzy coraz mniej o niej wiedzą, nie orientują się w proponowanych systemowych zmianach, ich planowanym przebiegu i konsekwencjach” (s. 281), są o tyle istotne o ile mówią o nastrojach, poglądach samych badanych, a nie rozumianego *in toto* społeczeństwa. Cel wywiadów pogłębionych jest jednak ustanawiany przez badacza i w tym punkcie Habilitant go realizuje – „eksperci-respondenci” budują własne przekonania, refleksje o roli mediów w polityce. Czy jednak nie byłyby bardziej interesujące rozmowy o samych podziałach i „wydobycie” z respondentów ich źródeł? Dla porządku należy zauważyć, że dr. Kotras zadaje tego typu pytania i uzyskuje odpowiedzi, które mówią nam wiele o „społecznych reprezentacjach” polityki i podziałów politycznych w Polsce. Ostatecznie Autor w rozmowie z respondentami weryfikuje przyjęte na wstępie założenie o zgodności argumentacji badanych z argumentacjami dostarczanymi przez media: „Ramy medialne i ramy, jakich używali uczestnicy badania są ze sobą zbieżne. Uczestnicy

wywiadów interpretowali spor między PiS-em a Anty-PiS-em posługując się proponowanymi w mediach schematami interpretacyjnymi i używali podobnych kategoryzacji. Dotyczy to również odtwarzania na poziomie językowym określonych formuł medialnych, do których odwoływali się w swoich wypowiedziach badani” (s. 290).

Na podstawie zebranego przez dr Kotrasa materiału empirycznego i jego analizy należy zgodzić się z wnioskiem Autora, że mamy do czynienia z samoreprodukcyjnym charakterem dyskursu i jego samopodtrzymującą się formą, w postaci wzajemnie odnoszących się do siebie strategii argumentacyjnych stosowanych przez strony sporu (wysoka referencja) (s. 293). Delegitymizacja III RP, w zasadzie w całości jest uproszczeniem, natomiast „jest dla organizujących go elit symbolicznych korzystna” (s. 297).

Habilitant dowodzi w swojej książce, że mamy do czynienia z dyskursywnie konstruowanymi podziałami społecznymi w mediach, które w istotny sposób rezonują w opinii publicznej” (s. 300), a „przybierają dychotomiczną formę i instytucjonalizują się, stając się typowym i multiplikowanym w przestrzeni medialnej (starych i nowych mediów) opisem rzeczywistości politycznej i społecznej” (s. 301).

Znaczący jest wniosek dr Marcina Kotrasa, że „podział społeczny dyskursywnie konstruowany w mediach III i IV RP zyskuje formę pękniętego społeczeństwa z konsekwentnie wyróżnianymi dwiema grupami. Natomiast nie można postawić takiej tezy odnosząc się do analizy wywiadów zogniskowanych, przede wszystkim dlatego, że mimo iż badani odtwarzali w swych wypowiedziach schematy narracyjne obecne w mediach i w mniejszym stopniu ta referencja była również widoczna na poziomie językowym, to mieli jednak przekonanie, że jest to podział intencjonalnie wykreowany przez polityków przy współdziałaniu kooperujących z nimi mediów” (s. 306). Dr Kotras wyraża jednak nadzieję, na zmianę stanu rzeczy wraz ze zmianą pokoleniową i odejściem językowych kodów zrozumiałych dla pokolenia „Solidarności”. Jeśli jednak, zgodnie z logiką mediów, wyraziste, skrajne, krzykliwe podziały i przekonania rządzących będą nadal do bólu i prezentacją tematów przez dziennikarzy, to nieuchronnie pojawić się będą musiały nowe/stare dychotomie, które zastąpią te „Solidarnościowe”. Cóż, że oparte będą np. o stosunek do zmian klimatycznych czy energetyki, jeśli staną się nowym źródłem „niedających się” pogodzić podziałów.

Autor recenzji nie dostrzega poważniejszych mankamentów monografii *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP*. Dyskusyjne może być wykorzystanie metod jakościowych, przy jednoczesnym posługiwaniu się przez Autora kategorią „reprezentatywności”, co powinno być dodatkowo wyjaśnione. W pracy pojawiają się drobne błędy literowe i edytorskie, które jednak w żadnym sensie nie pomniejszają wartości pracy.

Język dr Marcina Kotrasa jest jasny, literatura właściwie dobrana, choć w z bibliografii należałoby wydzielić publikacje prasowe będące przedmiotem analizy. Dobrze byłoby również włączyć w formie aneksu, istniejący choćby w zarysie, scenariusz wywiadów grupowych.

W końcowej ocenie stwierdzam, że przedstawione publikacje i rozprawa *Podzielone społeczeństwo*, **spełniają warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (art. 219).**

3. Wniosek końcowy

Dr Marcin Kotras przedstawił do oceny habilitacyjnej dorobek naukowy, na który składają się artykuły, rozdziały w monografiach wieloautorskich, monografia *Completed adulthood* i monografia *Podzielone społeczeństwo*, zgodnie z art. 219 ust. 1. Pkt 2a Ustawy. Kolejne publikacje na przestrzeni lat wskazują dojrzałość naukową Habilitanta. Tematy, które podejmował są interesujące i ważne, poprawne merytorycznie i metodologicznie. Naukowe osiągnięcia, rozważania, wnioski dr. Marcina Kotrasa, wpływają pozytywnie na stan polskiej socjologii polityki i socjologii mediów i są istotne dla polskiej socjologii.

Dorobek dr. Marka Kotrasa jest znaczący w obszarze socjologii, a monografia *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP* jest wystarczającą przesłanką do przyznania stopnia naukowego doktora habilitowanego, jako spełniającą kryteria określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (art. 219).

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Robert Szwed', written in a cursive style.

/dr hab. Robert Szwed/